

УДК 347.447.5:347.451

МИРОСЛАВСЬКИЙ С.В., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
та банківського права ДВНЗ “Українська академія
банківської справи Національного банку України”

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті визначено обов'язки сторін за договором купівлі-продажу. Досліджено особливості правового регулювання відповідальності покупця і продавця за договором купівлі-продажу. Виявлено деякі проблемні аспекти правового регулювання відповідальності сторін за договором купівлі-продажу.

Ключові слова: договір купівлі-продажу, обов'язки покупця, обов'язки продавця, відповідальність покупця, відповідальність продавця.

Аннотация. В статье определены обязанности сторон по договору купли-продажи. Исследованы особенности правового регулирования ответственности покупателя и продавца по договору купли-продажи. Выявлены некоторые проблемные аспекты правового регулирования ответственности сторон по договору купли-продажи.

Ключевые слова: договор купли-продажи, обязанности покупателя, обязанности продавца, ответственность покупателя, ответственность продавца.

Summary. Article defines the obligations of the parties under the contract of sale. Article also investigates peculiarities of legal regulation of responsibility of the buyer and the seller under the contract of sale. Also some problematic aspects of legal regulation of responsibility of the parties to the contract of sale were revealed.

Keywords: contract of sale, obligations of the buyer, seller's obligations, the responsibility of the buyer, responsibility of the seller.

Постановка проблеми. Зважаючи на умови сьогодення, договір купівлі-продажу традиційно є найрозповсюдженішим договором цивільного обігу. Переміщення матеріальних благ у товарній формі, що складають основу будь-якого зобов'язання, є безпосереднім змістом договору купівлі-продажу.

Важливе значення досліджуваного інституту у сучасному праві обумовлюється великою гнучкістю та широтою сфери застосування. Це пояснюється, перш за все, тим, що по-суті купівля-продаж є найбільш універсальною формою товарно-грошового обміну.

З укладенням договору купівлі-продажу, як і будь-якого іншого двостороннього правочину, у кожної із сторін виникають права та обов'язки, які становлять його зміст. У такому випадку важливим є те, що права однієї сторони співвідносяться з обов'язками іншої сторони таким чином, що відповідному обов'язкові продавця кореспондується відповідне право покупця і навпаки. При цьому особливе значення у відносинах купівлі-продажу має відповідальність, яка може виникати як у покупця, так і у продавця в залежності від тих чи інших підстав.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Деякі питання щодо особливостей договору купівлі-продажу в юридичній літературі були досліджені в працях таких науковців, як З.Р. Бахрієва, С.Я. Вавженчук, Л.М. Горбунова, С.В. Богачов, І.Ф. Іванчук, Ю.В. Трало та ін.

Незважаючи на досить велику кількість наукових досліджень щодо питань відповідальності сторін за договором купівлі-продажу, зазначена проблема в Україні залишається відкритою, а тому й актуальною.

Метою статті є визначення особливостей правового регулювання відповідальності сторін за договором купівлі-продажу.

Викладення основного матеріалу. Договір купівлі-продажу належить до договорів, які регулюють зобов'язання щодо оплатної передачі майна. Мета договору купівлі-продажу полягає у зміні правового режиму майна, яке у ряді випадків виступає товаром. Тобто, відбувається перенесення права власності та майно від продавця до покупця [2, с. 73-74].

Відповідно до положень чинного цивільного законодавства, якими врегульовані питання щодо поняття, істотних умов, порядку укладення та розірвання договору купівлі-продажу тощо, як продавець, так і покупець мають відповідні права та обов'язки.

Аналіз положень норм Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України) дає можливість стверджувати, що основними обов'язками покупця за договором купівлі-продажу виступають наступні:

1) прийняти товар, крім випадків, коли він має право вимагати заміни товару або має право відмовитися від договору купівлі-продажу (ч. 1 ст. 689 ЦК України);

2) вчинити дії, які відповідно до вимог, що звичайно ставляться, необхідні з його боку для забезпечення передання та одержання товару, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства (ч. 2 ст. 689 ЦК України);

3) оплатити товар, а також вчинити за свій рахунок дії, які відповідно до договору, актів цивільного законодавства або вимог, що звичайно ставляться, необхідні для здійснення платежу (ч. 1 ст. 691 ЦК України);

4) повідомити продавця про порушення умов договору купівлі-продажу щодо кількості, асортименту, якості, комплектності, тари та (або) упаковки товару у строк, встановлений договором або актами цивільного законодавства, а якщо такий строк не встановлений, – у розумний строк після того, як порушення могло бути виявлене відповідно до характеру і призначення товару (ч. 1 ст. 688 ЦК України);

5) забезпечити схоронність переданого продавцем товару, від якого він відмовляється, негайно повідомивши про це продавця (ч. 1 ст. 690 ЦК України) тощо [5].

У свою чергу, продавець за договором купівлі-продажу також має певні обов'язки, до яких на основі аналізу норм чинного цивільного законодавства необхідно віднести такі, як:

1. Передати покупцеві товар, визначений договором купівлі-продажу (ч. 1 ст. 662 ЦК України), тобто асортимент, якість, комплектність, тара і (або) упаковка якого відповідають умовам договору купівлі-продажу, у строк, встановлений договором купівлі-продажу, а якщо зміст договору не дає змоги визначити цей строк, – відповідно до положень ст. 530 ЦК України (ст. 663 ЦК України).

2. Одночасно з товаром передати покупцеві його приналежності та документи (технічний паспорт, сертифікат якості тощо), що стосуються товару та підлягають переданню разом із товаром відповідно до договору або актів цивільного законодавства (ч. 2 ст. 662 ЦК України).

3. Передати покупцеві товар, на який встановлено строк придатності, з таким розрахунком, щоб він міг бути використаний за призначенням до спливу цього строку (ч. 3 ст. 677 ЦК України).

4. Попередити покупця про всі права третіх осіб на товар, що продається (права наймача, право застави, право довічного користування тощо) (ст. 659 ЦК України).

5. Зберігати товар, не допускаючи його погіршення, до передання покупцеві, якщо право власності переходить до покупця раніше від передання товару. Необхідні для цього витрати покупець зобов'язаний відшкодувати продавцеві, якщо інше не встановлено договором (ст. 667 ЦК України).

6. Забрати (вивезти) товар, не прийнятий покупцем (одержувачем), або розпорядитися ним у розумний строк (ч. 2 ст. 690 ЦК України) тощо [5].

Отже, зважаючи на вище сказане, можна стверджувати, що обов'язки покупця і продавця за договором купівлі-продажу, закріплені на законодавчому рівні, не є вичерпними, а відтак можуть передбачатися й умовами договору.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що невиконання або неналежне виконання умов договору купівлі-продажу як з боку продавця, так і з боку покупця, має негативні наслідки для відповідної сторони договору, а саме – настання відповідальності. Зауважимо, що відповідальність може настати за невиконання будь-якої умови договору у вигляді сплати неустойки та відшкодування збитків.

Пропонуємо більш детально дослідити особливості правового регулювання відповідальності як покупця, так і продавця за договором купівлі-продажу.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 690 ЦК України якщо покупець без достатніх підстав зволікає з прийняттям товару або відмовився його прийняти, продавець має право вимагати від нього прийняти та оплатити товар або має право відмовитися від договору купівлі-продажу [5].

Необхідно зазначити, що відмовитися від прийняття товару покупець може тільки за наявності певних правових підстав. Зокрема, такими є підстави, передбачені ст. 665 ЦК України – відмова продавця передати товар; ст. 666 ЦК України – невиконання продавцем обов'язку передати приналежності товару та документи, що стосуються товару; ст. 670 ЦК України – порушення умови договору щодо кількості товару; ст. 672 ЦК України – порушення умови договору щодо асортименту товару; ст. 686 ЦК України – передання товару з порушенням вимоги про тару та (або) упаковку. При цьому відмова покупця від прийняття товару без зазначених вище підстав або зволікання із таким прийняттям є порушенням покупцем його договірних обов'язків, що є підставою виникнення певних прав продавця. Зокрема, продавець у випадку зволікання або неприйняття покупцем товару без достатніх підстав має право: вимагати від покупця виконання ним договірних обов'язків, а саме прийняти та оплатити товар, або відмовитися від договору купівлі-продажу, що впливає зі змісту ст. 690 ЦК України. У такому разі для виникнення відповідальності у покупця за договором купівлі-продажу важливу роль відіграє саме достатність підстав, з яких покупець міг зволікати з прийняттям товару або відмовитися від його прийняття. У той же час законодавцем не регламентоване питання щодо визначення достатності таких підстав. Також спірним є питання щодо зволікання з прийняттям товару покупцем. Зволікання передбачає іншими словами відкладення, затримку або затягування часу прийняття товару покупцем. При цьому який час неприйняття товару може бути визначений як зволікання, в законодавстві також не визначено, в тому числі й хто взагалі вирішує питання, який саме проміжок часу може бути розцінено як зволікання, а який ні.

Чинним цивільним законодавством передбачено строк оплати покупцем товару. Так, згідно ч. 1 ст. 692 ЦК України покупець зобов'язаний оплатити товар після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього, якщо договором або актами цивільного законодавства не встановлений інший строк оплати товару [5].

Строк оплати товару покупцем визначається договором. При цьому такий строк може визначатися певною календарною датою або періодом у часі. Договором може бути передбачений обов'язок покупця оплатити товар частково або повністю до його передачі продавцем (ст. 693 ЦК України), або після передачі товару у строк, передбачений договором (ст. 694 ЦК України). Строк оплати покупцем товару може встановлюватися й актами цивільного законодавства. Так, відповідно до ст. 15 Закону України “Про електроенергетику” від 16.10.97 р. оплата вартості електричної енергії та послуг, закуплених оптовим постачальником електричної енергії здійснюється у кожному розрахунковому періоді (місяці), у рівному відсотку кожній енергогенеруючій компанії (за винятком вітроелектростанцій) та підприємству, яке здійснює централізоване диспетчерське управління об'єднаною енергетичною системою України і передачу електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами. Ця оплата забезпечується з урахуванням остаточних платежів відповідно до договору, на підставі якого створено оптовий ринок електричної енергії [4].

Якщо договором або актом цивільного законодавства не встановлено строк здійснення платежу покупцем, в силу ч. 1 ст. 692 ЦК України покупець повинен оплатити товар після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього.

Частиною 3 ст. 692 ЦК України встановлено, що у разі прострочення оплати товару продавець має право вимагати оплати товару та сплати процентів за користування чужими грошовими коштами [5]. Це, в свою чергу, надає продавцеві право у разі несвоєчасної оплати товару покупцем вимагати від останнього: оплати товару; оплати процентів за користування чужими грошовими коштами. Крім того, продавець має право пред'явити до покупця вимоги на підставі ч. 2 ст. 625 ЦК України, що визначає відповідальність за порушення грошового зобов'язання.

Також необхідно зазначити, що відповідно до ч. 4 ст. 692 ЦК України якщо покупець відмовився прийняти та оплатити товар, продавець має право за своїм вибором вимагати оплати товару або відмовитися від договору купівлі-продажу. Отже, зазначене положення регулює випадки, коли покупець не лише не виконує обов'язку із оплати товару, але й відмовляється прийняти товар. У такому випадку продавець має право: вимагати оплати товару; відмовитися від договору купівлі-продажу.

Аналіз положень ч. 3 та 4 ст. 692 ЦК України, на нашу думку, дає можливість стверджувати, що відповідальність продавця у разі прострочення оплати товару за договором купівлі-продажу є більш значною, ніж його відповідальність за відмову від товару. Зазначене пояснюємо тим, що у першому випадку покупець не тільки сплачує за товар, а ще й додатково сплачує відсотки за прострочення оплати. У разі ж відмови від прийняття товару (законодавець не зазначає з яких підстав, а отже, у будь-якому випадку) покупець буде нести відповідальність лише у тому випадку, якщо продавець на свій розсуд буде вимагати саме оплати товару. При цьому законодавцем не враховано, що за проміжок часу, в який буде оплачений товар, також можливе нарахування відсотків. У даному випадку мова може йти і про упущену вигоду. Отже, вважаємо, що відповідальність продавця за відмову прийняти та оплатити товар має бути регламентована більш детально. Також заслуговує уваги й ситуація, за якої якщо покупець відмовився прийняти та оплатити товар, продавець має право відмовитися від договору купівлі-продажу. У такому разі взагалі відповідальність покупця виключається.

Якщо ж говорити про відповідальність продавця за договором купівлі-продажу, то перш за все необхідно зазначити, що головним обов'язком продавця є саме передання проданої речі (товару) покупцеві. Невиконання зазначеного обов'язку надає покупцеві

право вимагати від продавця передачі купленої речі у примусовому порядку або відмовитися від подальшого виконання договору.

Якість речей, що продаються, повинна відповідати стандарту, технічним умовам або зразкам, встановленим для речей такого роду [3, с. 29]. Відповідно до положень ст. 678 ЦК України покупець, якому передано товар неналежної якості, має право вимагати від покупця на свій вибір:

- 1) пропорційного зменшення ціни;
- 2) безоплатного усунення недоліків в розумний строк;
- 3) відшкодування витрат на усунення недоліків [5].

Одним із обов'язків продавця, як було зазначено у попередньому підрозділі, є обов'язок попередити покупця про всі права третіх осіб на товар, що продається, який передбачений ч. 1 ст. 659 ЦК України. Порухення такого обов'язку продавця, а саме невиконання зазначеної вимоги, призводить до того, що покупець має право вимагати зниження ціни або розірвання договору купівлі-продажу, якщо він не знав і не міг знати про права третіх осіб на товар.

Виходячи із вище зазначеного, одним із прав покупця у разі неналежного виконання умов договору купівлі-продажу продавцем є право вимагати пропорційного зменшення ціни. Реалізація цього права передбачає, що товар неналежної якості повинен бути оцінений. При цьому акцентуємо увагу на тому, що законодавець не встановлює, хто повинен визначати вартість товару у даному випадку.

Іншим правом, що надається покупцю у випадку передачі йому товару неналежної якості, є право на безоплатне усунення недоліків товару в розумний строк. Під розумним строком слід розуміти час, об'єктивно необхідний продавцеві для усунення недоліків.

Покупець також має право на відшкодування витрат на усунення недоліків товару. Законодавцем не зазначено, в який спосіб мають бути підтверджені такі витрати. Доцільним у такому випадку, на нашу думку, слід вважати, що такі витрати мають бути документально підтверджені та відповідати характеру недоліків.

Аналіз ч. 1 ст. 678 ЦК України свідчить про те, що її застосування законодавець пов'язує з єдиною підставою – передача покупцю товару, що не відповідає вимогам по якості. Причому вказані права покупець має право реалізувати навіть в тому випадку, якщо неналежна якість товару не є перешкодою для використання його за призначенням.

Акцентуємо увагу на тому, що ч. 1 ст. 678 ЦК України застосовується у тих випадках, коли недоліки товару по якості не є істотними. При цьому покупець може скористатися будь-яким із прав, встановлених нею, на власний розсуд. Відповідно ж до ч. 2 ст. 678 ЦК України у разі істотного порушення вимог щодо якості товару (виявлення недоліків, які не можна усунути, недоліків, усунення яких пов'язане з непропорційними витратами або затратами часу, недоліків, які виявилися неодноразово чи з'явилися знову після їх усунення) покупець має право за своїм вибором:

- 1) відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми;
- 2) вимагати заміни товару [5].

Таким чином, ч. 2 ст. 678 ЦК України встановлює права покупця, що виникають у випадку передачі йому товару, що має істотні порушення вимог щодо якості. Під останніми ЦК України розуміє наявність у товарі одного із наступних недоліків:

- 1) недоліків, які не можна усунути (невиправні недоліки);
- 2) недоліки, усунення яких пов'язане з непропорційними витратами або затратами часу (недоліки, усувати які економічно не вигідно);
- 3) недоліки, які виявилися неодноразово чи з'явилися знову після їх усунення (повторювані недоліки) [1, с. 142].

На нашу думку, особливої уваги заслуговує й положення ч. 3 ст. 678 ЦК України, відповідно до якого, якщо продавець товару неналежної якості не є його виготовлювачем, вимоги щодо заміни, безоплатного усунення недоліків товару і відшкодування збитків можуть бути пред’явлені до продавця або виготовлювача товару [5]. Отже, законодавець чітко визначає у яких випадках покупець може звертатися не тільки до продавця, а й до товаровиробника. При цьому законодавець не виокремлює відповідальність продавця та товаровиробника. На нашу думку, відповідальність продавця й товаровиробника не може бути тотожною, якщо вони є двома різними особами (адже можливий й випадок, коли продавець і товаровиробник – це одна особа). Основним питанням, звісно, є встановлення особи, винної у неналежній якості товару, адже нею може бути як товаровиробник, так і продавець. Отже, вважаємо, що відповідальність продавця та товаровиробника не може ототожнюватися, що впливає зі змісту ч. 3 ст. 678 ЦК України.

Висновки, пропозиції.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження особливостей правового регулювання відповідальності сторін за договором купівлі-продажу, необхідно зазначити, що відповідно до положень чинного цивільного законодавства, якими врегульовані питання щодо поняття, істотних умов, порядку укладення та розірвання договору купівлі-продажу тощо, як продавець, так і покупець мають відповідні права та обов’язки. При цьому невиконання або неналежне виконання умов договору купівлі-продажу як з боку продавця, так і з боку покупця, має негативні наслідки для відповідної сторони договору, а саме – настання відповідальності.

Незважаючи на достатньо велику кількість положень ЦК України, які регулюють питання щодо відповідальності сторін договору купівлі-продажу, існують ряд проблемних аспектів, вирішення яких на сьогоднішній день можливо лише шляхом законодавчого врегулювання.

Використана література

1. Бахрієва З.Р. Особливості припинення договору купівлі-продажу / З.Р. Бахрієва // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Сер. : Юриспруденція. – 2013. – № 5. – С. 140-144.
2. Вавженчук С.Я. Договір купівлі-продажу : класична доктрина та проблеми українського цивільного права / С.Я. Вавженчук // Юридичний вісник. – 2010. – № 4(17). – С. 73-76.
3. Договір купівлі-продажу / [Л.М. Горбунова, С.В. Богачов, І.Ф. Іванчук, Ю.В. Трало]. – (М-во юстиції України). – К. : ТОВ “Поліграф-Експрес”, 2006. – 61 с.
4. Про електроенергетику : Закон України від 16.10.97 р. № 575/97-ВР. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575/97-вр>
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 435-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

~~~~~ * * * ~~~~~